

Література

1. Деркач А.А., Кузьміна Н.В. Акмеология: шляхи досягнення вершин професіоналізму. - М.: РАУ, 1993. - 24 с.
2. Кан-Калик В.А. Учителеві про педагогічне спілкування. М., 1987.
3. Леонтьев А.А. Педагогічне спілкування. — М., Знання, 1979, — 46с.
4. Ляудис В.Я. Структура продуктивної навчальної взаємодії // Психолого-педагогічні проблеми взаємодії вчителі й учнів. - М., 1980, - 92с.
5. Петровская А.А. Теоретичні і методичні проблеми соціально-психологічного тренінгу. - М., МГУ, 1982. - 168 с.
6. Петровская А.А. Компетентність у спілкуванні: соціально-психологічний тренінг. - М., МГУ, 1989. - 216 с.
7. Семиченко В.А. Шляхи підвищення ефективності вивчення психології. - К.: Магістр, 1997. - 124 с.

О.В. Бондаренко

СТАН ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Автор рассматривает состояние готовности к краеведческой работе в практике работы общеобразовательной и высшей школы.

The author phases the situation to the readiness for carrying out on learning the work of local lore in the practice of secondary and high schools.

З національним відродженням держави тісно пов'язане таке завдання освіти як формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, зберігає і продовжує народні традиції, шанобливо ставиться до національних святинь. З огляду на це, необхідно ще в стінах рідної школи прищепити підростаючому поколінню любов до рідної землі, до того місця, де кожен народився і виріс. Тому природно, що саме зараз зросла роль краєзнавства у формуванні почуття патріотизму, поваги та любові до рідної Батьківщини. У

зв'язку з цим, актуального значення набуває проблема формування готовності майбутніх учителів до краєзнавчої роботи з учнями.

Про актуальність даної проблеми свідчить значна кількість наукових робіт. Проблема організації роботи по вивченню рідного краю знаходить відображення у працях таких учених як О.С. Барков, І.Т. Прус, М.М. Баранський, О.Т. Діброва. Методичний аспект цієї проблеми висвітлений у дослідженнях М.Ю. Костиці, М.П. Крачила, Є.М. Мешечко. Останнім часом предметом психолого-педагогічних та спеціальних досліджень стають: професійна спрямованість курсу краєзнавства (Н. В. Хлонь), краєзнавчо-пошукова робота учнів у загальноосвітніх школах (М. В. Соловей), психолого-педагогічні засади туристсько-краєзнавчої діяльності учнів (А. А. Остапеч), організація краєзнавчої роботи школярів у процесі вивчення географії (В. В. Бенедюк). Питанню краєзнавчої підготовки майбутніх учителів присвячені праці таких учених як В. В. Обозний, Г.П. Пустовіт, О. В. Тімець, М. Міщенко, С.В. Совгіра.

Дані роботи вносять певний вклад у розробку проблеми підготовки майбутнього фахівця до краєзнавчого аспекту педагогічної діяльності, проте готовність до краєзнавчої роботи як складне особистісне утворення, яке є показником професіоналізму сучасного педагога не була об'єктом всебічного вивчення у науковій літературі. Розглядаючи питання готовності студентів до краєзнавчої роботи, не можна отримати повне уявлення про його стан без вивчення сучасного практичного стану відповідної проблеми, якому і присвячена дана стаття.

Вивчення досліджуваного особистісного утворення передбачало діагностику уявлень педагогів школи та майбутніх фахівців про необхідність проведення краєзнавчої роботи з учнями та з'ясування основних причин, що викликають труднощі під час її організації та здійснення. З цією метою було проведено анкетування серед учителів та студентів.

В анкетуванні приймали участь вчителі м. Кривого Рогу та Криворізького району. Респондентам необхідно було вказати

чи вважають вони проведення краєзнавчої роботи актуальною проблемою та шляхом самооцінки визначити рівень власної готовності.

Порівняльний аналіз відповідей свідчить про те, що 72,4 % вчителів та 6,6 % студентів відносять її до "першорядних". Значна кількість педагогів (20,6 %) та випускників вузу (64,3 %) вважають дану проблему достатньо "важливою". Зазначимо, що 6,6 % майбутніх учителів не вважають цю проблему такою, яка потребує нагального вирішення. 6,9 % педагогів та 22,5 % студентів не замислювалися над цією проблемою, що свідчить про недостатню сформованість у них позитивної мотивації до означеного аспекту педагогічної діяльності.

Отже, переважна більшість опитаних усвідомлюють важливе значення проведення краєзнавчої роботи з учнями, в умовах становлення національної школи. На наш погляд, наявність суджень студентів, які не вважають здійснення даної роботи важливим можна пояснити віддаленістю їх від першочергових проблем школи, а чимала кількість тих респондентів, які не замислювалися над проблемою свідчить про недостатню сформованість ціле-мотиваційного компонента готовності до означеного аспекту педагогічної діяльності. Ми вважаємо, що така ситуація підтверджує думку про те, що у вузі ще недостатньо уваги приділяється проблемі формування готовності студентів до краєзнавчої роботи.

У ході дослідження було також встановлено, що лише 29,3 % вчителів проводять краєзнавчу роботу, 34,4 % вказали, що займаються краєзнавчою роботою не систематично, а 36,2 % не займаються нею. Слід відмітити, що 55,1 % педагогів у роботі надають перевагу програмному шкільному краєзнавству, а 44,8 % - позапрограмному. Найбільш поширеними формами краєзнавчої роботи є екскурсії та прогулянки, які склали 41,4 % відповідей опитуваних. Під час бесід з учителями було з'ясовано, що зазначені форми носять епізодичний характер.

Незважаючи на те, що більшість респондентів усвідомлюють важливе місце краєзнавчої роботи у навчально-виховному процесі школи, проводять таку роботу не всі, а

переважно досвідчені педагоги, оскільки початківці не готові до її здійснення. Крім того, краєзнавча робота проводиться здебільшого у навчальний час, і, як правило, зводиться до реалізації краєзнавчого принципу навчання на уроках, або проведення спостережень, екскурсій та прогулянок запланованих навчальною програмою. Ми спробували з'ясувати причини такої ситуації.

Аналіз відповідей учителів свідчать про певний зв'язок між ефективністю краєзнавчої роботи та факторами, що впливають на її здійснення. Так відсутність методичної літератури, необхідного обладнання (34,4%), коштів для краєзнавчих досліджень (65,5%) та недостатня забезпеченість батьків школярів (15,5%) суттєво погіршують проведення досліджуваного нами аспекту педагогічної діяльності. Позначається на прагненні вчителя займатись вивченням рідного краю і відсутність взаєморозуміння з адміністрацією школи (31,0%). Це призводить до того, що у кращому випадку краєзнавча робота тримається на ентузіазмі педагогів, у гіршому – набуває несистематичного характеру. Однак, провідним фактором, що впливає на якість проведення краєзнавчої роботи є низький рівень готовності до неї (70,6%).

Учителям та студентам було також запропоновано шляхом самооцінки визначити рівень їхньої готовності до даного виду роботи. Так лише 46,6% учителів вважають себе готовими і визначають свій рівень готовності як високий (8,6%), достатній (8,7%) та середній (29,3%). До них належать, як правило, досвідчені педагоги. Серед студентів кількість готових до проведення краєзнавчої роботи становила 39,4%. Відповідно лише 2,8% майбутніх учителів визначили свій рівень готовності як високий. До них належать як правило ті, хто систематично ходить у туристичні походи. Значна частина опитаних (30,6%) визначила рівень готовності як середній. Лише 6,0% майбутніх педагогів вказали на достатній рівень сформованості цього особистісного утворення. Низький рівень готовності зазначили 53,4% учителів та 60,6% студентів.

Отже, готовність педагогів та майбутніх фахівців до краєзнавчої роботи представлена переважно низьким та

середнім рівнями. На наш погляд, це ще раз підтверджує думку про необхідність проведення цілеспрямованої та систематичної роботи з метою формування готовності майбутніх педагогів до краєзнавчої роботи з учнями.

Використовуючи особистісний підхід та спираючись на вимоги до сучасного педагога, досліджуваний феномен розглядається нами як єдність таких структурних компонентів: ціле-мотиваційного, змістовно-операційного, емоційно-вольового та оцінного. Відповідно до цього був побудований констатуючий експеримент.

Такі учені як В.О. Сластьонін, Н.В. Кузьміна, А.О. Реан зазначають, що успіх будь-якої діяльності, у тому числі і педагогічної, залежить від сили мотивації та її структури. "Відповідно до закону Йеркса-Додсона, ефективність діяльності взаємопов'язана з силою мотивації, тобто чим сильніше спонукання до дії, тим вища результативність діяльності" [1,185]. На нашу думку, не є винятком і краєзнавча робота.

Тому, відповідно до структури досліджуваного феномена передбачалося провести діагностику сформованості краєзнавчої спрямованості та з'ясувати мотиви обрання студентами професії вчителя та вступу їх на природничо-географічні факультети.

Дослідження структури мотивації майбутніх учителів проводилося шляхом анкетування за методикою К. Земфіра в модифікації А.О. Реана. На основі отриманих результатів визначався мотиваційний комплекс особистості (його склали мотиви, які містили власне краєзнавчу спрямованість, часткову направленість на краєзнавчу роботу і мотиви, які не містили її).

Під час анкетування респонденти повинні були назвати причини вступу до вузу за обраною спеціальністю та у порядку значимості для себе визначити їх рангове місце. Аналіз результатів проведених бесід, анкетування, тестування та спостережень свідчить про те, що лише незначна частина студентів керувалася при вступі на обраний факультет внутрішніми мотивами, які містять краєзнавчу спрямованість (21 %). У більшості респондентів під час вибору власного фаху

переважали зовнішні мотиви. Проте, відповіді майбутніх вчителів вказують також на наявність у них інтересу до зазначеного виду роботи. Під час тестування також з'ясувалося, що кількість тих, хто обрав саме таку спеціальність була значно більшою, ніж тих, хто збирається після закінчення вузу працювати за фахом. Отже, за час навчання у вузі відбулися певні зміни в уявленнях студентів щодо майбутньої професії. Можливо такі зрушення пов'язані з розчаруванням, усвідомленням низького соціального престижу обраної професії тощо. Тому завдання вузу полягає в активізації педагогічного процесу та стимулюванні позитивної мотивації майбутніх учителів, тобто розвитку системи мотивів, або стимулів, що лежать в основі професійної спрямованості на проведення краєзнавчої роботи з учнями.

Під час проведення констатуючого експерименту одним із завдань, відповідно до структури готовності, було визначення рівнів наявних знань, вмінь та навичок необхідних для здійснення краєзнавчої роботи.

З метою визначення реального стану сформованості змістовно-операційного компонента готовності до краєзнавчої роботи був проведений контрольний зріз краєзнавчих знань студентів. Аналіз отриманих даних свідчить, що лише незначна частина респондентів має середній, достатній чи високий рівень краєзнавчих знань (загальна кількість у контрольній становить 51,9 %, в експериментальній – 51,2 %).

Під час визначення рівня професійно необхідних умінь ми переконалися у тому, що не всі студенти, які мають певний рівень теоретичної підготовки до краєзнавчої роботи вміють застосовувати набуті знання на практиці. Так, у контрольній групі сумарна кількість студентів з середнім, достатнім та високим рівнем умінь становила 48,7 %, а в експериментальній – 50,0 %.

Таким чином, наведені вище дані свідчать про недостатню сформованість змістовно-операційного компонента готовності до краєзнавчої роботи. Тому зусилля вищої школи мають бути спрямовані на забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки студентів до здійснення зазначеного виду

роботи. Вирішення даного завдання можливе, на нашу думку, за умови реалізації імітаційно-ігрового підходу.

Діяльність вчителя, який проводить краєзнавчу роботу включає в себе з одного боку пізнання і вплив на учнів, а з іншого – вивчення та дослідження особливостей рідного краю. І одне, і друге викликає емоційне переживання. Лише за умови отримання позитивних емоцій під час діяльності можна очікувати гарних результатів. Такий емоційний стан, як радість, впевненість у правильності власного вибору сприяють постійним творчим пошукам. Емоції ж страху, сумніву, напруженості можуть викликати негативне відношення до даного виду діяльності. Тому емоційно-вольовий компонент займає значне місце у структурі готовності студентів до краєзнавчої роботи.

Ми переконані, що для ефективного здійснення краєзнавчої роботи вчителю недостатньо позитивно ставитися до цього виду діяльності, проявляти інтерес до неї та мати професійно необхідні знання, вміння та навички. Людина формується в активній діяльності, а тому формування учителя-професіонала можливе лише за умови прояву його активності. Результативність краєзнавчої роботи залежить від того, наскільки краєзнавець любить свій край, від його допитливості, емоційності, ініціативності тощо. Одним із завдань дослідження було з'ясування сукупності особистісних якостей необхідних учителеві для здійснення краєзнавчої діяльності.

Для того, щоб з'ясувати, якими якостями необхідно володіти педагогу для проведення краєзнавчої роботи, студентам та учителям було запропоновано заповнити оціночні листи, в яких необхідно було вказати рангове місце кожної характеристики особистості. Результати подано в таблиці.

Таблиця

Оцінка особистісних якостей необхідних для проведення краєзнавчої роботи

№ п/п	Характеристики особистості	Оцінка студентів	Оцінка вчителів
1.	Любов до рідного краю	23,0	24,0

2.	Інтерес до краєзнавчої роботи	22,0	23,5
3.	Товариськість	13,0	9,0
4.	Любов до дітей	24,0	13,0
5.	Ініціативність	10,0	12,0
6.	Допитливість	9,0	17,0
7.	Захопленість роботою	2,0	3,0
8.	Активність	9,0	6,0
9.	Широка освіченість	11,0	13,0
10.	Працьовитість	3,0	3,0
11.	Самоволодіння	10,0	10,0
12.	Наполегливість	12,0	14,0
13.	Цілеспрямованість	8,0	8,0
14.	Вимогливість	6,0	7,0
15.	Витримка	9,0	10,0
16.	Відповідальність	13,0	12,0
17.	Дисциплінованість	15,0	16,0
18.	Вміння керувати іншими	22,0	21,0
19.	Вміння спілкуватися	21,0	22,0
20.	Педагогічна прозорливість	4,0	11,0
21.	Висока працездатність	4,0	10,0

Аналіз даних таблиці свідчить про співпадання точок зору студентів та вчителів щодо одних якостей особистості і розбіжність щодо інших. Не викликає сумніву, що ефективність краєзнавчої діяльності залежить від сформованості у вчителя таких якостей як любов до рідного краю та інтерес до краєзнавчої роботи, вміння спілкуватися та керувати школярами під час пізнання й дослідження рідного краю. Важливе значення мають такі риси як ініціативність, дисциплінованість та відповідальність.

Найбільші розбіжності стосуються оцінювання професійної важливості таких якостей як любов до дітей, допитливість, працездатність, активність, товарицькість, педагогічна прозорливість. Крім того, характерним є

переоцінювання значимості одних якостей і недооцінювання інших.

Недостатнє усвідомлення студентами сукупності професійно важливих якостей учителя-краєзнавця суттєво впливає на їх професійне становлення, оскільки їхні зусилля не спрямовуються на їх розвиток. На наш погляд, саме реалізація особистісно-орієнтованого підходу під час навчання у вищій школі сприяє формуванню професійно необхідних якостей особистості майбутніх учителів.

Відповідно до структури готовності студентів до краєзнавчої роботи одна із серій констатуючого етапу дослідно-експериментальної роботи була спрямована на вивчення ступеня сформованості оцінного компонента.

Зауважимо, що для майбутнього вчителя взагалі і для учителя географії та біології, зокрема, дуже важливо вміти прогнозувати й оцінювати результат своєї праці, передбачати систему необхідних заходів по удосконаленню цього вміння, давати адекватну самооцінку рівня готовності до краєзнавчої роботи. Тому оцінний компонент займає значиме місце у структурі досліджуваної нами готовності. До одного з показників даного компонента належить адекватна самооцінка рівня сформованості готовності до краєзнавчої роботи.

Вивчення самооцінки студентів проводилося за допомогою методу ранжування (методика А. Реана). З'ясувалося, що для більшої частини майбутніх учителів контрольної та експериментальної груп характерна адекватна оцінка (50,2 % та 52,5 % відповідно). Незначна кількість студентів мають високу оцінку (16,6 % та 13,4 %). Цей факт свідчить про переоцінювання ними власних сил та можливостей щодо здійснення краєзнавчої роботи та неадекватне оцінювання рівня готовності до такого виду діяльності. Вражає той факт, що для певної частини опитаних характерна низька самооцінка (33,2 % та 34,1 %), яка, як правило, породжує невпевненість у своїх силах.

Вище наведений аналіз результатів констатуючого експерименту дозволяє зробити висновок про те, що існує певна залежність між рівнем самооцінки студента, його емоційною

стійкістю та характером мотивації. Так, для емоційно стійких студентів характерна адекватна самооцінка, впевненість у поведінці, успішній діяльності, переважання інтересу та позитивного ставлення до краєзнавчої роботи. Такі студенти, як правило, мають достатній рівень краєзнавчих знань та умінь, як правило, ініціативні, допитливі, рішучі, швидко адаптуються у нових ситуаціях.

Майбутні учителі, яких можна віднести до групи емоційно нестійких, схильні до надмірної бентежності, самотності, відокремлення від інших, не проявляють ініціативи, нерішучі. Вони потребують значної підтримки з боку викладачів. Дослідження доводить, що для таких студентів характерна занижена оцінка власного рівня готовності до краєзнавчої роботи. Ми припускаємо, що реальний рівень їх краєзнавчих знань та вмінь можливо вищий від визначеного під час дослідження. Це пояснюється тим, що саме через власний страх та невпевненість такі студенти не можуть продемонструвати фактичного рівня.

Зусилля вищої школи повинні бути спрямовані на розвиток саме адекватної самооцінки студентів, яка породжує впевненість у своїх силах, а, відтак, інтерес і потребу у проведенні краєзнавчої роботи з учнями. Оскільки вона є запорукою успішного здійснення педагогічної діяльності, у тому числі й краєзнавчого її аспекту. Ми вважаємо, що лише за умови створення ситуації успіху кожного студента, можливе його саморозкриття й самоствердження.

Дані констатуючого етапу дослідно-експериментальної роботи підтверджують думку про те, що всі компоненти готовності до краєзнавчої роботи є взаємопов'язаними та взаємоумовленими. Достатня розвиненість і виразність цих компонентів та їх цілісна єдність є показником високого рівня професійної готовності спеціаліста до краєзнавчої роботи, його активності, творчості. Недостатня ж розвиненість їх свідчить про невідповідність, про середній або ж низький рівень готовності студентів до означеного виду діяльності.

Підвищення професіоналізму майбутнього вчителя можливе лише у тому разі, якщо педагогічний процес вищої

школи буде зорієнтований на формування високого рівня готовності до краєзнавчої роботи. Для досягнення цієї мети необхідна цілеспрямована і систематична робота по формуванню цього складного особистісного утворення, що є можливим за впровадження експериментальної методики та технології з формування даної готовності.

Тому подальшого висвітлення потребує питання впровадження методики та технології формування готовності майбутніх педагогів до краєзнавчої роботи з школярами в умовах загальноосвітньої школи.

Література

1. Педагогика: Учебник для вузов / Н. Бордовская, А. Реан. – СПб.: Питер, 2003. – 304 с.

Н.Ю.Дуднік

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В статье рассматривается один из важнейших педагогических вопросов – проблема формирования готовности студентов к самоменеджменту.

This article deals with one of the most important problems in the sphere of education now – the problem of formation of readiness of students to the self-management.

Протягом усієї історії людства перед людьми поставала проблема прагнення до ідеалу. Кожна історична епоха мала свої, особливі характеристики ідеальної людини. Але вже не одне століття непохитною залишається теза про те, що людина повинна вміти керувати собою – своїми думками, вчинками, повинна вміти будувати власне життя.

Навчити людину самостійно мислити, приймати власні рішення та нести за них відповідальність – одне з найголовніших завдань сучасної середньої і вищої школи взагалі, вищої педагогічної школи зокрема. Адже роль педагога у суспільстві є ключовою. Він не тільки сприяє розвитку